

Versengő metaforaelméletek?*

„Ez a sebész egy hentes”

1. Az „Ez a sebész egy hentes” mondatot számos metaforával foglalkozó kutató próbálta elemezni számos elméleti keretben. Ezek közül ötöt szeretnék röviden ismertetni. Így a metafora mint „kategorizációs aktus” elméletet (GLUCKSBERG–KEYSAR 1993.), a „standard” fogalmi metaforaelméletet (LAKOFF–JOHNSON 1980.), a fogalmi integráció elméletét (FAUCONNIER–TURNER 2002.), LAKOFF kiterjesztett metaforaelméletét (2008.) és a metafora jelentésfókuszon alapuló elméletét (KÖVECSES 2002., 2005a).

Célom hármas: Egyrészt egy adott metaforikus mondat elemzésén keresztül azt szeretném bemutatni, hogy a jelenleg domináns kognitív metaforaelméletek hogyan kezelik egy metaforikus szerkezet jelentésének feltárását. Másrészt azt kérdezem, hogy ezek az elméletek egymással versengő elméletek-e, vagy versengésük csupán látszólagos. A dolgozat végén ez utóbbi következtetést vonom le. Harmadrészt megvizsgálom a *hentes* szó néhány újabb használatát és az ezek közt megtalálható kapcsolatokat.

2. A metafora mint „kategorizációs aktus”. – A metafora mint „kategorizációs aktus” elmélete szerint a metafora olyan kategorizációs aktus, amely során egy entitást egy kategóriához rendelünk hozzá, amely kategóriát egy másik ugyanebbe kategóriába tartozó entitás példáz vagy képvisel (GLUCKSBERG–KEYSAR 1993.). Ha azt mondom, hogy „Ez a sebész egy hentes”, akkor a sebészt hozzárendelem egy fogalmilag magasabb szintű kategóriához, amelynek a hentes is tagja, és amelyet a hentes képvisel. Melyik ez a magasabb szintű kategória, amelyhez hozzárendelem a sebészt, és amelyhez a hentes is tartozik? Vagy másképpen megfogalmazva, melyik az a magasabb szintű kategória, melyet a HENTES fogalma példáz vagy képvisel?

Azt mondhatjuk, hogy a *hentes* szó a „durva, elnagyolt munkát végző” és ebből következően a „kontár munkát végző” sebészt példázza. Általánosabban fogalmazva, a hentes által képviselt kategória a „kontárság”. Amikor tehát a fenti mondatot használom, akkor azt állítom valakiről, hogy az illető kontár, az adott munka pontos, precíz elvégzésére alkalmatlan. Ezt a jelentést azáltal vagyok képes „előállítani”, hogy a szóban forgó sebészt hozzárendelem a „kontárság” kategóriájához, melyet a HENTES fogalma példáz vagy tipizál.

3. A fogalmi metafora „standard” elmélete. – A kognitív tudományokban széleskörűen elfogadott nézet szerint minden szó megértése részben annak segítségével történik, hogy a szavak teljes fogalmi tartományokba ágyazódnak. Így, amikor azt halljuk, hogy „Ez a sebész egy hentes”, a *sebész* szó a SEBÉ-

* Köszönettel tartozom dolgozatom egyik ismeretlen lektorának, aki több értékes megjegyzéssel járult hozzá ahhoz, hogy a tanulmány (remélhetőleg) jobb legyen, vagy – szerényebben fogalmazva – hogy kevésbé legyen sebezhető.

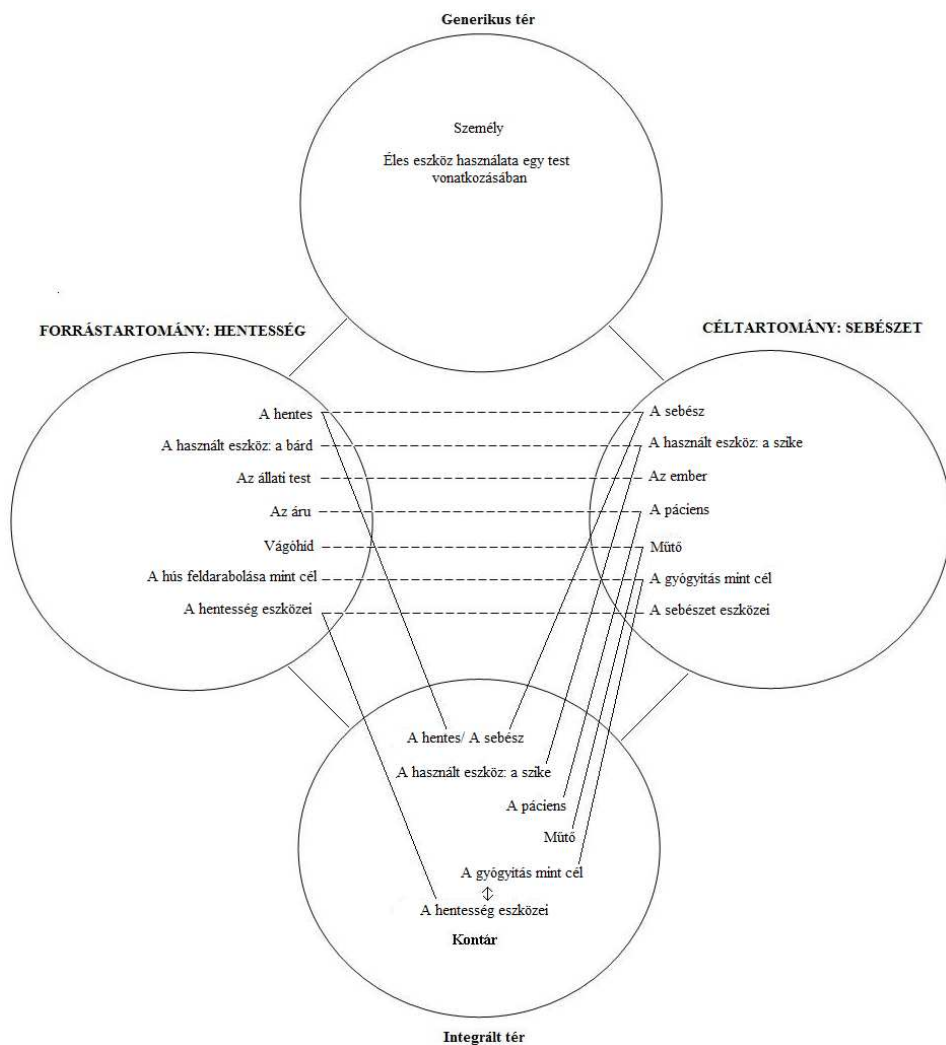
SZET, a *hentes* szó a HENTESSÉG fogalmi tartományait idézi fel. A standard fogalmi metafora-elméletben (l. LAKOFF–JOHNSON 1980.; KÖVECSES 2002., 2005a) a SEBÉSZET lenne az, amit „cél tartománynak”, míg a HENTESSÉG lenne az, amit „forrástartománynak” nevezünk. Ezen elképzelés alapján a cél tartományokat (pl. SEBÉSZET) a forrástartományokon (pl. HENTESSÉG) keresztül értjük meg. Ezt a megértést célzó viszonyt egy ún. fogalmi metafora formájában adhatjuk meg: A SEBÉSZET HENTESSÉG. A fogalmi metaforákat ún. megfelelések, vagy leképezések alkotják. Ezekkel a forrástartomány bizonyos elemeit megfeleltetjük a cél tartomány bizonyos elemeinek. A SEBÉSZET HENTESSÉG metafora esetében a megfelelések a következők lennének:

a hentes	→	a sebész
a használt eszköz: a bárd	→	a használt eszköz: a szike
az állati test	→	az ember
az áru	→	a páciens
a vágóhíd	→	a műtő
a hús feldarabolása mint cél	→	a gyógyítás mint cél
a hentesek eszközei/eszköztára	→	a sebészet eszközei/eszköztára
a hentes elnagyolt, durva munkája	→	a sebész elnagyolt, durva munkája

Az „Ez a sebész egy hentes” mondat jelentésének magyarázata szempontjából az utolsó megfelelés a legfontosabb. Míg az összes többi megfelelés esetében mindegyik elem a HENTESSÉG tartományában rendelkezik előzetesen létező megfelelő elemmel a sebészet tartományában, addig ez a megfelelés átviszi az „elnagyolt, durva munkavégzés” jellemzőt a hentesről a sebészre. A lényeges kérdés ezzel a megfeleléssel kapcsolatban az, hogy a hentes munkája önmagában tekinthető-e „elnagyoltnak, durvának” vagy sem. Az előbb említett kategorizációs elmélet szerint igen. A hentesekre úgy gondolunk, hogy munkájuk inherensen „elnagyolt, durva”, és ezért a HENTES fogalma jól példázza ezeket a jellemzőket.

4. A metafora mint fogalmi integráció. – A „fogalmi integráció” elmélete tagadja, hogy a HENTES fogalmát önmagában, inherensen jellemezné az „elnagyolt, durva módon történő munkavégzés”, illetve az ebből adódó „kontárság” (GRADY–OAKLEY–COULSON 1999.). Más, a fogalmi integráció elméletét támogató kutatók pedig azt állítják, hogy még ha így is fogjuk fel a hentes munkáját, meg kell tudnunk magyarázni, hogy alakult ki a HENTES fogalmának „kontár” jelentése (BRANDT–BRANDT 2005.). Ezen okoknál fogva a fogalmi integráció elméletének hívei a metaforikus mondat jelentésének elemzését új módon képzelik el.

Elméletükben két bemeneti tartomány között azok a megfelelések vannak, amelyeket fent láttunk (a legutolsót kivéve), de a HENTESSÉG és a SEBÉSZET két bemeneti tartományán kívül szükség van egy ún. „integrált térre” és egy ún. „generikus térre” is. A generikus térben az szerepel, ami a két bemeneti tartományban (a forrás-, illetve a cél tartományban) közös: egy személy, aki bizonyos célból egy éles eszközt használ egy test vonatkozásában. Az integrált tér örökli a forrástartományból a henteset és a hentesek eszközeit, míg a cél tartományból a sebészt, a beteget, egy vágóeszközt, a műtőt és a gyógyítást mint célt. Ezt így ábrázolhatjuk:

1. ábra

A SEBÉSZ MINT HENTES integrált tér GRADY–OAKLEY–COULSON 1999. alapján

Azaz, az integrált térben van egy hentes szerepében funkcionáló sebész, aki egy vágóeszközt (a szikét) és a henteség eszköztárát (pl. a hentes mozdulatait) használja egy páciens gyógyítása céljából. Ez a „felállás” azonban azzal jár, hogy az a sebész, aki a henteség eszköztárával igyekszik egy beteget meggyógyítani, csak rossz, „elnagyolt, durva” munkát végezhet, vagyis csak kontár lehet.

5. LAKOFF kiterjesztett metaforaelmélete. – GEORGE LAKOFF továbbfejlesztette MARK JOHNSONnal közösen kialakított (LAKOFF–

JOHNSON 1980., 1999.) metaforaelméletét, melyet a fogalmi metaforaelmélet „standard” változatának tekinthetünk. A továbbfejlesztés lényegét az elmélet neurális alapjainak kidolgozása jelenti. Ezt a neurális alapokra helyezett elméletet nevezem „LAKOFF kiterjesztett metaforaelméletének” (LAKOFF 2008.).

Ez az elmélet lehetőséget ad rendkívül általános metaforák feltételezésére is (szemben az olyan specifikusabb metaforákkal, mint AZ ÉLET UTAZÁS). LAKOFF (2008.) a következő általános metaforát használja az „Ez a sebész egy hentes” mondat angol verziójának magyarázatára:

AZ A SZEMÉLY, AKI EGY CSELEKVÉST VALAMILYEN JELLEMZŐKKEL VÉGEZ, TAGJA ANNAK A MESTERSÉGNEK, AMELYRE AZ ADOTT JELLEMZŐK ÉRVÉNYESEK

Tehát az olyan kijelentésekben, mint „Ez a sebész egy hentes” egy bizonyos sebész („ez a sebész”, „az én sebészem” stb.), aki egy beteget „elnagyolt, durva” módon operált, tagja a HENTES kategóriájának. Ebbe a kategóriába olyan emberek tartoznak, akik a disznó húsát nyers erővel vágják, darabolják, pontos, precíz és finom mozdulatok helyett. Ezért aztán a henteseket „elnagyolt, durva” módon tevékenykedő és végső soron kontármunkát végző embereknek látjuk. Vagyis, a hentes forrástartomány jellemzője az „elnagyolt, durva munkát végző” (és ebből adódóan a „kontárság”). Ez persze, ahogy LAKOFF megjegyzi, egy hentesekkel kapcsolatos sztereotípiára épül.

Ezen elemzés szerint az előbb említett általános metafora tulajdonképpen egy metaforikus fogalmi integrációt hoz létre. Az integrált térben a HENTESSÉG tartományban levő hentes szerepében (amelynek jellemzője az „elnagyolt, durva munkát végző”) egy meghatározott sebész szerepel, és ennek következtében a sebészt úgy tekintjük, mint „elnagyolt, durva munkát végző” személyt.

6. A metafora jelentésfókuszon alapuló elmélete. – A metafora jelentésfókuszon alapuló elmélete a standard fogalmi metafora-elmélet egy változata (KÖVECSES 2002., 2005a, 2005b). Ezzel a változattal kiküszöbölhető a standard metafora-elmélet problémája, nevezetesen az, hogy nem tudjuk megmagyarázni, hogy miért vesszük át, vagy rá, az „elnagyolt, durva munkát végző” (és vele a „kontárság”) jellemzőt a hentesről a sebészre. A jelentésfókusz elmélet szerint egy forrástartománnyal társított jelentésfókusz automatikusan, vagyis elméleti erőfeszítés nélkül, leképeződik a céltartományra. Ezt az erőfeszítés nélküli leképezést több pszicholingvisztikai kísérlet alátámasztani látszik (I. GIBBS et al. 2004.). Nézzük meg a *hentes* szócikket a „Magyar értelmező kéziszótár”-ban:

hentes fn **1.** Sertés levágásával, feldolgozásával (és húsáru árusításával) foglalkozó, ill. erre képesített szakember. | *nép* Böllér. **2.** *pejor* Durva v. kontár sebész. [cseh v. ←*hentellér* ’ua.’]

A szó 2. jelentése világosan mutatja, hogy a HENTES fogalmával sok esetben (pl. sebész és más esetek, l. alább) a „durva, kontár munkavégzést” társítjuk. Vagyis azt mondhatjuk, hogy a HENTES fogalmának (legalábbis egyik) jelentésfókusza

(amely a 2. jelentésben nyilvánul meg) a „durva, kontár munkavégzés”. Ez a konvencionizált jelentés és az a mechanizmus, hogy a forrástartományok jelentésfókuszukat a céltartományra vetítik, megmagyarázza, hogy az „Ez a sebész egy hentes” kijelentés miért jelenti azt, amit jelent.

Ezenkívül azonban még azt is meg kell magyaráznunk, hogy a henteseknek ez a jellemzője milyen fogalmi mechanizmus segítségével alakult ki. Ezt a kérdést már a fogalmi integráció elmélet kapcsán is felvetettük. A jelentésfókuszon alapuló elméletben a kategória mint egész és a kategória jellemzője mint rész között metonimikus kapcsolat áll fenn. Az ilyen esetekben érvényes metonímia a következőképp adható meg: A KATEGÓRIA A KATEGÓRIA JELLEMZŐJE HELYETT, amely a KATEGÓRIA-ÉS-JELLEMZŐJE fogalmi keretére épül. Vagyis a *hentes* szó (amely a kategóriát mint egészet jelöli) metonimikusan az „elnagyolt, durva munkát végző” (amely a kategória egy részét jelöli) jellemző helyett áll. Voltaképpen tehát az EGÉSZ A RÉSZ HELYETT generikus metonímiával van dolgunk.

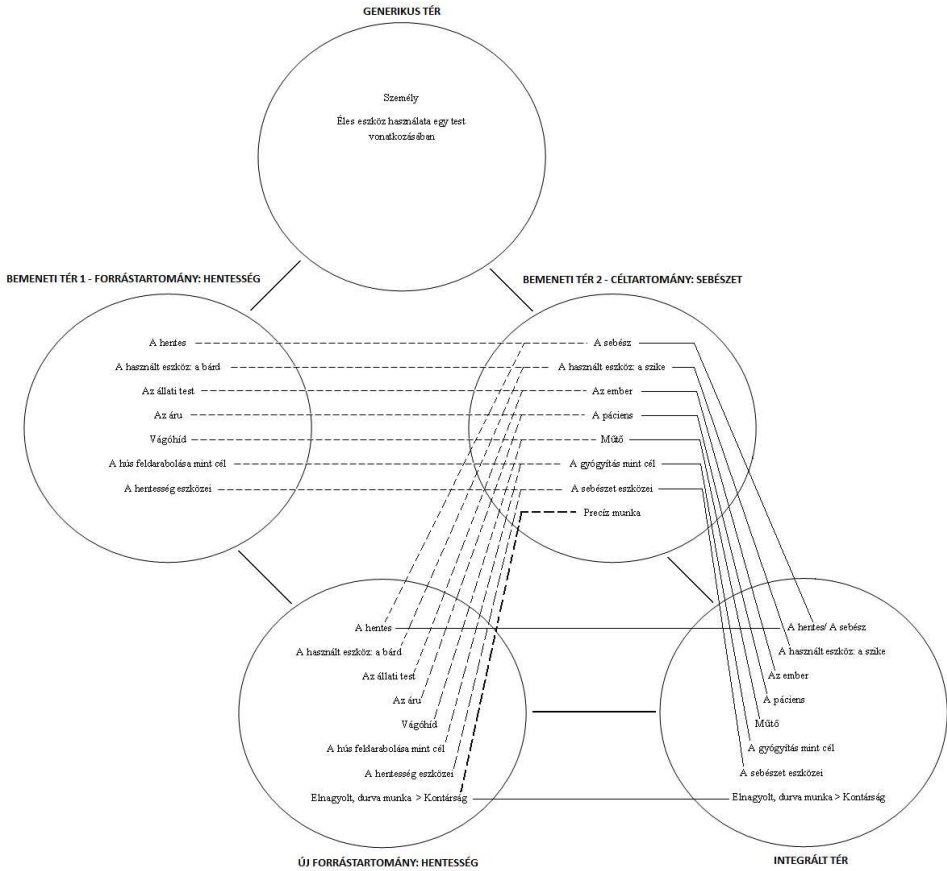
Ez a fajta metonimikus alapú metafora meglehetősen általánosnak tűnik. Hasonló módon tudunk számot adni számos esetben arról, hogy miért használunk bizonyos fogalmakat bizonyos jellemzők helyett. Ilyen esetek például a sebész, disznó, bivaly stb. fogalmak, amelyek bizonyos más jellemzőket állítanak fókuszba ugyan-ezen generikus metonímia segítségével.

De miért látjuk „elnagyottnak” és „durvának” a hentes által végzett cselekvéseket? Valószínűleg azért, mert a hentes cselekvései a sebész cselekvéseihez képest annak tűnnek. Az történik, hogy a hentes mozgásait (és az ezekből adódó eseményeket) a sebész „precíz” és „kifinomult” cselekvéseivel vetjük össze (vö. „sebészi precizitás”). Vagyis a hentes cselekedeteinek értelmezése úgy történik, hogy hivatkozási pontként a fogalmi háttérben a sebész munkáját használjuk fel. Tehát a hentes munkáját nem önmagában értelmezzük és értékeljük (vagyis nem a SEBÉSZSÉG fogalmi keretén belül), hanem a HENTESSÉG fogalmi keretének fényében. Ezáltal a *hentes* szó jelentését kiterjesztjük a „kontár” jelentésre is. Az így kialakult jelentés pedig az előbbieken vázoltak szerint jellemezni fogja a sebészt is. Az „elnagyolt, durva munkát végző”, és ebből következően a „kontár” jelentésfókusz a konkrét sebészre is érvényes lesz.

Megválaszolando kérdés azonban még az is, hogy a *hentes* szó miért pont a SEBÉSZET fogalmi kerete fényében nyer el új jelentést, és nem valamelyik más fogalom szolgál a jelentés-kiterjesztés alapjául. A választ annak figyelembevétele adhatja meg, hogy a hentes és a sebész nagymértékben hasonló munkát végeznek: ezt jellemeztük a fogalmi integráció elmélet generikus terével, amelyben egy személy éles eszközt használ egy test vonatkozásában. Általánosságban elmondhatjuk, hogy a fogalmak jelentésfókuszának kialakulása nemcsak az adott fogalom fogalmi keretén belül történhet, hanem más fogalmak viszonyítási alapként történő háttérbe állításával is. A háttérben ily módon felhasznált fogalmi keret olyan jelentésfókuszokat is eredményezhet, amelyek nem tartoznak az önmagában vett fogalomhoz, vagyis annak nem inherens részei.

A metafora jelentésfókuszon alapuló megközelítése ugyanakkor kiegészíthető a fogalmi integráció elméletével is. Az „Ez a sebész egy hentes” mondat jelentésének kialakulását felfoghatjuk úgy is, hogy a hentes „kontársága” egy integrált térbe

kerül, amelyben ez a jellemző felváltja a sebész „kifinomult, precíz munkát végző” tulajdonságát (vagyis ennek tulajdonképpeni jelentésfókuszát). Tehát ebben az elgondolásban az integrált tér tartalmazza azt, amit a SEBÉZSÉG fogalmi kerete tartalmaz, azzal a jelentős különbséggel, hogy az itt szereplő sebész „elnagyolt, durva munkát végző”, tehát „kontár” lesz. Vagyis a HENTES forrástartományból csak a „kontárság” jelenik meg az integrált térben mint a sebész jellemzője. Mindezt az alábbi ábrával tehetjük szemléletesebbé:

2. ábra

Az új SEBÉSZ MINT HENTES integrált tér a jelentésfókusz szemléletben

Ez az integrált tér és ez a megoldás azonban más lesz, mint a fentebb bemutatott fogalmi integrációs megoldás. Abban az integrált tér alapvető elemei a hentes eszközei és a sebészet mint cél, valamint a kettő közti ellentmondás, amely a „kontárság” tulajdonságához vezet. A jelentésfókuszon alapuló elméletben ezzel szemben a „kontárság” mint jellemző a HENTESSÉG bemeneti teréből kerül az integrált térbe.

Végül is elmondható, hogy a mondat jelentése egy több részből álló folyamat eredményeként jön létre. Először is, létezik az önálló HENTESSÉG és az önálló SEBÉSZET kategóriája. Másodsor, a köztük levő hasonlóság miatt a két kategória metaforikus viszonyba kerül egymással. Harmadsor, a HENTESSÉG fogalmában a SEBÉSZET fogalmán keresztül és annak fényében kialakul a „kontárság” jellemzője. Negyedszer, az így kialakult jellemző átkerül egy integrált térbe, amelyben a „kontárság” már a sebészt jellemzi.

A fentiek természetes módon vetik fel azt a kérdést, hogy az eddigi elemzések mennyire az elemző hipotézisei, vagy mennyire a használók fejében ténylegesen lejátszódó és számukra is elérhető folyamatok. Vagyis: mennyire transzparens mind ez a használó oldaláról nézve? Én természetesen nem léphetek fel azzal az igényvel, hogy az általam magyarázatként javasolt kognitív folyamatok pszichológiailag valósak, hiszen nem végeztem erre vonatkozó kísérleteket. Úgy érzem azonban, hogy ez nem is a nyelvész feladata. A kognitív nyelvész csak annyit tehet, hogy hipotetikus válaszokat fogalmaz meg bizonyos kérdésekre úgy, hogy válaszai összhangban vannak azzal, amit már eddig kísérletileg is bizonyíthatónak vehetünk az elme/agy működéséről. Ilyen eset például az, amikor GIBBS és munkatársai (2004.) kísérleteire hivatkoztam egy elméleti konstrukcióval (a jelentésfókusz) kapcsolatosan. A másik lehetőség az, hogy az elemző olyan hipotéziseket fogalmaz meg, melyek új empirikus kutatásokra ösztönözhetnek kutatókat. Úgy vélem, hogy az alábbi pontban ismertetett javaslatok erre a második lehetőségre adnak példát.

7. Hogyan viszonyulnak egymáshoz ezek az elméletek?
– Az „Ez a sebész egy hentes” mondat jelentésének fogalmi létrehozása tehát a következő specifikus kognitív mechanizmusokat igényli:

A SEBÉSZET HENTESSÉG metafora

AZ A SZEMÉLY, AKI EGY CSELEKVÉST VALAMILYEN JELLEMZŐKKEL VÉGEZ, TAGJA ANNAK A MESTERSÉGNEK, AMELYRE AZ ADOTT JELLEMZŐK ÉRVÉNYESEK metafora és metaforikus integráció

AZ EGÉSZ KATEGÓRIA A KATEGÓRIA EGY JELLEMZŐJE HELYETT metonímia

A SEBÉSZET és HENTESSÉG generikus tere

A SEBÉSZET mint értelmezési háttér

A SEBÉSZET mint értelmezési háttér és a SEBÉSZET és HENTESSÉG generikus tere megmagyarázzák, hogy a HENTES fogalma miért nyeri el a „kontár” jelentésfókusz, és ez hogyan lesz érvényes a sebészre is; az EGÉSZ KATEGÓRIA A KATEGÓRIA EGY JELLEMZŐJE HELYETT metonímia motiválja az AZ A SZEMÉLY, AKI EGY CSELEKVÉST VALAMILYEN JELLEMZŐKKEL VÉGEZ, TAGJA ANNAK A MESTERSÉGNEK, AMELYRE AZ ADOTT JELLEMZŐK ÉRVÉNYESEK metaforát és metaforikus fogalmi integrációt; AZ A SZEMÉLY, AKI EGY CSELEKVÉST VALAMILYEN JELLEMZŐKKEL VÉGEZ, TAGJA ANNAK A MESTERSÉGNEK, AMELYRE AZ ADOTT JELLEMZŐK ÉRVÉNYESEK metafora olyan metaforikus integrációt hoz létre, amelyben egy fogalmi keretben (modellben) levő szemantikai szerep kitöltésre kerül, és az az entitás, amely kitölti a szemantikai szerepet, átveszi a szereppel társított tulajdonságot

(jellemzőt); A SEBÉSZET HENTESSÉG metafora pedig lehetővé teszi a két fogalmi keret közti szisztematikus leképezést, amely során az egyikben megtalálható szerepek egyikét kitöltjük egy másik szereppel (amely most mint érték-entitás szerepel). Ezek azok a kognitív mechanizmusok, melyekre szükségünk van ahhoz, hogy meg tudjuk magyarázni, hogyan jön létre az „Ez a sebész egy hentes” mondat jelentése. A fő hajtóerő, amely ezeket a kognitív mechanizmusokat mozgatja, az a gondolat, hogy a forrástartományoknak tipikus jelentésfókuszai vannak, amelyek aztán a fent leírt módon és kognitív mechanizmusok segítségével átkerülnek a céltartományokra.

8. A hentes szó jelentésének újabb kiterjesztései. – Amint láttuk, a *hentes* szó elsődleges jelentésének valószínűleg legrégebb és legkonvencionálisabb kiterjesztése az „elnagyolt, durva munkát végző”, tehát „kontár sebész” volt. Azt is láttuk, hogy miért a SEBÉSZ fogalma volt az, amelyhez ez a jelentés hozzáadódott. Érdekes kérdés, hogy ez a jelentés-kiterjesztési folyamat vajon megállt-e a „kontár sebésznél”, vagy esetleg továbbment, és ha igen, milyen irányban?

Informális keresést végeztem az interneten a *hentes* szó metaforikus használatait illetően. Mint várható volt, a szó leggyakoribb metaforikusan kiterjesztett használata a „kontár sebész” értelemben volt található. Többek közt ezeket a példákat találtam: a) *Úgy nézel ki, mintha egy hentes lett volna a plasztikai sebészed. Ha nekem ilyen arcom lenne, mint neked, beperelném anyámat! ...* – b) *remélem meggyógyulsz gigica:) és igen, sajnos az ilyen doki a ritkábnál is ritka! és annak van szerencséje, aki egy ilyet fog ki nem egy hentes osztagot. ...* – c) *... megszokott, hogy a vizsgálat fáj? (Az eredeti dokimnál nem tapasztaltam ilyet, bár lehet, hogy ez, akinél voltam egy hentes.) ...* – d) *Bazsa egy hentes !!! Tapasztalat!!! Mondjuk nem bunkó... csak iszonyatosan felületes!!! Én sohasoha többet hozzá... Vá: Nőgyógyász, 2007. november 5. 14:18 ...*

Azokban más metaforikus használatával is találkoztam a szónak. Az első példa, amely nem a sebészekre vonatkozik, a következő: *Csak egy kis tömés volt, nem vészes, meg nagyon rendes a fogdoki is, szóval nem egy hentes, ilyen értelemben. ...* Ebben a példában nem sebésZRŐL, hanem fogorvosRŐL van szó. A kiterjeszthetőség azzal indokolható, hogy a fogorvos is valamilyen éles-hegyes tárggyal vágfúr egy test vonatkozásában. Ennyiben tehát a példa olyan, mint a hentes és a sebész közt meglévő hasonlóság.

A következő két példa azonban további távolodást jelent az eredeti hasonlóságtól: a) *Alig van hátra tíz perc, alighanem Lipcsei Péter és Sowunmi Thomas a kézmozdulatával a favágókat idéző „szakvezető” utolsó reménye. A csapatkapitány tesz is egy biztató kísérletet, akkorát odavág, hogy arra még egy hentes is csettintene, ez mindenkinél piros, csak Edo Trivkovicnál nem: a játékvezetőnek eszébe sincs az öltözőbe parancsolni a játékost. – b) Sajnos a polóban is sok a bunkó! Hát ő bekk!! Ezzel takaróznak.. Egy hentes, aki üt-vág..Életében egy olyan megmozdulás nem volt amit elismertek volna.Katasztrófa!!(egyébként a kézilbada is ilyen...)*

A két példa esetében azt látjuk, hogy a HENTES prototípusával összevetve egyiknél sincs szűrő-vágó eszköz, és nincs vágás sem mint cselekvés. Viszont van egy másik testre való erős hatás kézzel történő ütés formájában. Az erőteljes ütés,

amelynek analógja a hentes erőteljes mozdulata a bárdal, szolgáltatja a megfelelő hasonlósági alapot a *hentes* szó kiterjesztett értelmű használatához.

Az utolsó példában nincs semmiféle fizikai hasonlóságra utaló mozzanat:

– [gmkiev]: *Elég szarul néz ki az biztos! Hívj egy olyan iparost akinek van műszere az égéstermék vizslatáshoz, kérj tőle a mérésről igazolaást és minjárt sinen leszel.*

– [hellboy]: *hát kb olyan mintha e g y h e n t e s , vagy pék csinálta volna....*

Itt a jelentés-kiterjesztés alapja nem a *hentes* szó elsődleges jelentéséből adódik, hanem a lexikailag konvencionálizálódott 2. jelentésből, amely a „kontár sebész”. A fenti példában a hentes jelentésfókusz a „kontárság”. Ez, mint láttuk, nem inherens része a HENTES fogalmának, hanem a SEBÉSZ fogalmával való összevetésben alakult ki. Az így kialakult és konvencionálizálódott „kontár, nem megfelelő munkát végző” jelentésfókusz az, ami közös a „hentes sebészben” és a „hentes iparosban”.

A *hentes* szó elsődleges jelentésének lexikalizálódott jelentés-kiterjesztése a „kontár sebész”. Ezen jelentés azért lexikalizálódott és vált teljességgel konvencionálissá, mert a HENTES és a SEBÉSZ fogalmi közti átfedés meglehetősen nagy. A további jelentés-kiterjesztések jóval kisebb fogalmi átfedésekre épülnek. A „kontárság” jellemzőjére épülő használatoknak, mint a „kontár iparos”, már nincs is közös vonása a *hentes* szó elsődleges jelentésével. Vagyis a jelentés-kiterjesztések a wittgensteini értelemben vett „családi hasonlóságon” alapulnak.

Ugyanakkor látnunk kell, hogy a különböző jelentés-kiterjesztések fenti vizsgálata nem átfogó és szisztematikus kutatás eredménye. Ezért az erről felvázolt kép csak demonstratív jellegű lehet.

9. K o n k l ú z i ó . – Ezek után megkérdezhetjük, hogy melyik a legjobb elmélet az „Ez a sebész egy hentes” mondat jelentésének magyarázatára. A fentiek alapján a kérdésnek nincs túl sok értelme. A megvizsgált elméletek mindegyike valamilyen módon hozzájárul a mondat jelentésének felépítéséhez. Nincs egy olyan önálló elmélet vagy megközelítés, amely önmagában képes lenne megmagyarázni mindent, ami magyarázatra szorul a mondat jelentésével kapcsolatosan. Vagyis levonhatjuk azt a következtetést, hogy a különböző elméletek jól illeszkednek egymáshoz és természetes módon kiegészítik egymást. Ebben az értelemben tehát nem versengő, hanem egymást kiegészítő elméletekről beszélhetünk.

A *hentes* szó különböző jelentés-kiterjesztései valószínűleg a wittgensteini családi hasonlóság alapján írhatók le legjobban, ahol nincs feltétlen minden jelentésben megtalálható elem, de minden jelentés valamilyen hasonlóság alapján kapcsolódik egy másik jelentéshez.

További kutatás témája lehetne annak vizsgálata, hogy a *hentes* szó fent vázolt metaforikus jelentése miben hasonlít a (*hentes és*) *mészáros* szó (kifejezés) metaforikus jelentésére, illetve miben tér el ettől. Továbbá az is, hogy a hasonlóság, illetve különbözőség megmagyarázható-e a *mészáros* fogalmának esetlegesen a *hentesétől* eltérő jelentésfókuszával. A kapott eredmény megmutathatná, hogy a jelentésfókuszon alapuló metaforaelmélet képes-e nagyon közeli jelentéssel rendelkező szavak/fogalmak metaforikus kiterjesztéseinek megkülönböztetésére.

A hivatkozott irodalom

- BRANDT, LINE – BRANDT, PER AAGE 2005. Making sense of a blend. A cognitive semiotic approach to metaphor. *Annual Review of Cognitive Linguistics* 3: 216–49.
- GIBBS, RAYMOND W. – LENZ COSTA LIMA, PAULA – EDSON, FRANCOZO 2004. Metaphor is grounded in embodied experience. *Journal of Pragmatics* 36: 1189–210
- GLUCKSBERG, SAM – KEYSAR, BOAZ 1993. How metaphors work. In: ANDREW ORTONY ed., *Metaphor and Thought*. Second Edition, Cambridge University Press, New York. 401–24.
- GRADY, JOSEPH – OAKLEY, TODD – COULSON, SEANA 1999. Conceptual blending and metaphor. In: RAYMOND GIBBS ed., *Metaphor in Cognitive Linguistics*. John Benjamins, Amsterdam–Philadelphia. 101–24.
- KÖVECSES, ZOLTÁN 2002. *Metaphor. A Practical Introduction*. Oxford University Press, New York.
- KÖVECSES ZOLTÁN 2005a. *A metafora. Gyakorlati bevezetés a kognitív metaforaelméletbe*. Typotex, Bp.
- KÖVECSES, ZOLTÁN. 2005b. *Metaphor. Universality and Variation*. Cambridge University Press, New York.
- LAKOFF, GEORGE. 2008. The neural theory of metaphor. In: RAYMOND GIBBS ed., *The Cambridge Handbook of Metaphor and Thought*. Cambridge University Press, New York. 17–38.
- LAKOFF, GEORGE – JOHNSON, MARK 1980. *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press, Chicago.
- LAKOFF, GEORGE – JOHNSON, MARK 1999. *Philosophy in the Flesh*. Basic Books, New York.

KÖVECSES ZOLTÁN

Rival views on metaphor?

“This surgeon is a butcher”

The sentence “This surgeon is a butcher” has often been discussed in the literature of conceptual metaphor theory and outside it by theorists of different persuasion. By looking at the various specific analyses that were proposed, we can find out how the approaches are related to each other. The particular approaches I consider here include the theory of metaphor as categorization, “standard” conceptual metaphor theory, blending theory, the neural theory of metaphor, and conceptual metaphor theory as based on the idea of ‘main meaning focus’. Which one is the best theory, then, to account for the meaning of the sentence? In light of the analyses in the paper, it can be argued that the question does not make much sense. All the theories and approaches that are considered in this paper contribute to an account of the meaning of metaphorical sentences such as “This surgeon is a butcher.” No single theory explains everything about the process of meaning construction required for the sentence. In this sense, I suggest that the diverse theories fit together and complement each other in a natural way.

ZOLTÁN KÖVECSES